

'Kinderen moeten democratische ervaringen opdoen'

door Bas Levering

Micha de Winter speelde een belangrijke rol bij de introductie van burgerschapsvorming in het pedagogisch denken in Nederland. Bas Levering volgt met hem het spoor terug en gaat daarbij de kritische vragen niet uit de weg.

Hoe ben je eigenlijk met het thema burgerschap in aanraking gekomen? Ik kan me het verschijnen van het boek *Kinderen als medeburgers in 1995* natuurlijk nog goed herinneren, maar...

In het begin van de jaren negentig ben ik in de jury van Predikaat Jeugdstad terechtgekomen. Het ging om de keuze van de kindvriendelijkste stad van Nederland. Ton Beekman was voorzitter en verder zaten er mensen in met een grote diversiteit aan disciplines, zoals sociaal-geografen die zich met ruimtelijke planning bezig hielden. Tijdens onze werkbezoeken kwam ik een enorme stoet van goedwillende mensen tegen die allerlei dingen voor kinderen bedachten. Architecten die van alles verzonnen waarvan zij dachten dat het kind-

vriendelijk was. Het was één grote stortvloed van kindvriendelijkheid, maar wat mij opviel, was dat er geen kind in voorkwam. We maakten presentaties mee van hangplekkenplannen tot verkeerscirculatieplannen. En als ik dan vroeg wat de kinderen van de plannen vonden, bleken ze daarvan geen idee te hebben. Dat kunnen we ons nu natuurlijk absoluut niet meer voorstellen. Ik ben toen gaan nadenken over het thema kindparticipatie en werd sterk geïnspireerd door het werk van de New Yorkse hoogleraar Roger Hart. In een boekje dat hij voor Unicef had geschreven, koppelde hij kindparticipatie aan democratie en daar werd dus de verbinding met burgerschap gelegd. Zelf had ik eind jaren tachtig de overstap gemaakt van de ontwikkelingspsychologie naar de

“Ik ben de vraag ‘Waar zijn de burgers gebleven?’ gaan betrekken op onze pedagogische thema’s”

Algemene Sociale Wetenschappen, waar hoogleraren als Hans Adriaansens, Brian Turner en John Shotter een grote nadruk legden op burgerschap. Daar werd in de psychologie helemaal geen aandacht aan besteed. In 2000 ben ik lid geworden van de RMO (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling), waaraan ook Adriaansens verbonden was. Burgerschap was daar echt tot centraal thema gemaakt. In *Kinderen als medeburgers* ging het nog voornamelijk over participatie, waarbij het idee van de bijdrage aan de democratische vorming een van de pijlers was. Later heb ik de scope verbreed in de richting van politieke wetenschappers als Herman van Gunsteren en kwam ik in aanraking met het werk van Amy Gutman en Martha Nussbaum.

Wanneer ben je voor je gevoel pedagoog geworden? De toespraak van de rector-magnificus bij de uitreiking van de koninklijke onderscheiding was niet alleen een lofzang op jou als pedagoog maar ook op de manier waarop je het vak bedrijft.

Ik moet eerlijk bekennen dat ik dat heb moeten naluisteren. Tijdens de ceremonie is het verhaal voor een groot deel langs me heen gegaan. Op een goed moment ben ik na een conflict overgegaan van Algemene Sociale Wetenschappen naar pedagogiek, dus dat zou je als het formele moment kunnen duiden, maar voor mijn gevoel ben ik altijd pedagoog geweest. In de Utrechtse ontwikkelingspsychologie van de jaren tachtig bedreven we eigenlijk een soort pedagogiek. We vonden de sociale context van ontwikkeling erg belangrijk, en we schuwden normatieve kwesties rond opvoeding en ontwikkeling absoluut niet. Mijn proefschrift *Het voorspelbare kind*, dat over het vroeg opsporen van allerlei problemen ging, was niet louter empirisch, maar ook heel duidelijk normatief. Ik wilde echt een statement maken over het

feit dat er slechte en gevaarlijke kanten zaten aan de kolonisering van de kinderwereld en het ouderschap door de wetenschap.

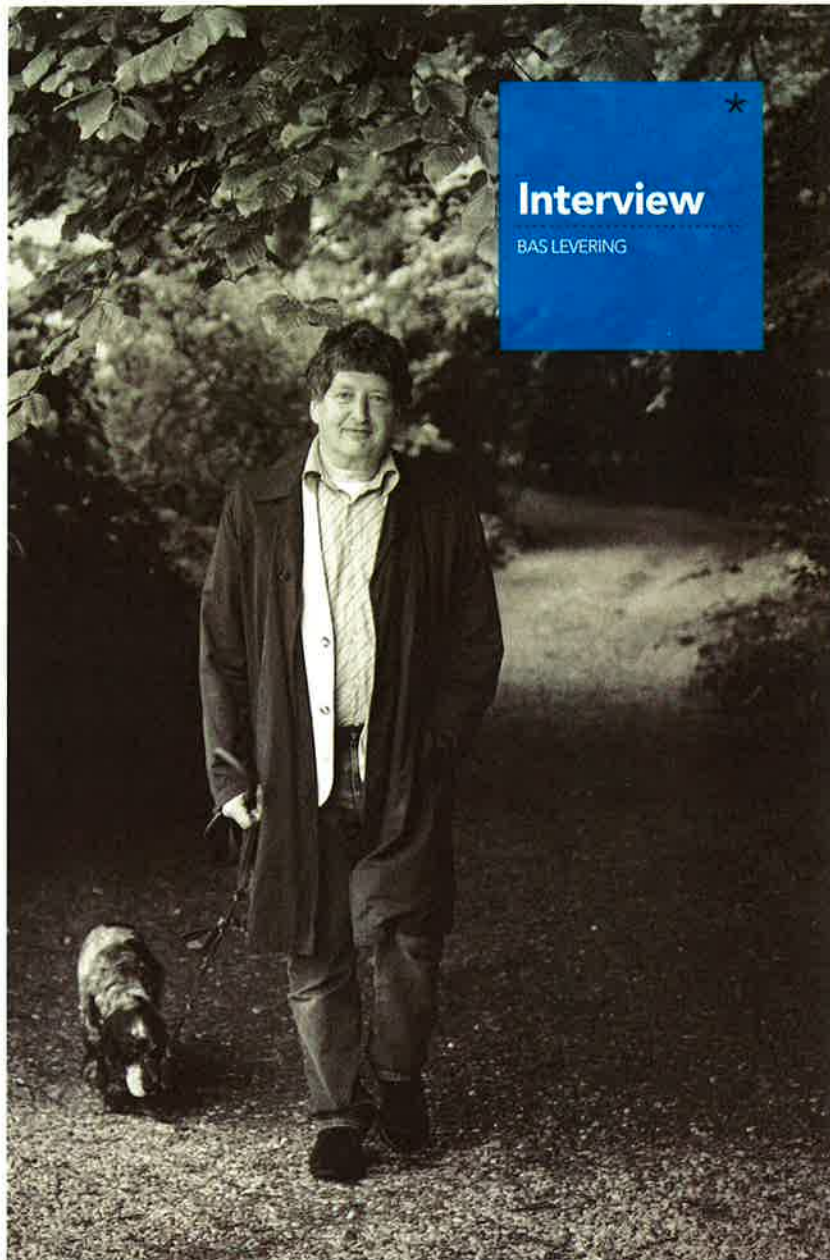
Wanneer is het idee van de pedagogische civil society opgekomen?

De RMO heeft een heel belangrijke rol gespeeld in dat verhaal. Ik ben lang verbonden geweest aan de Raad en heb er heel veel geleerd. Het is een zeer inspirerende interdisciplinaire omgeving met bestuurskundigen, economen en juristen. Kortom het is ver weg van het smallere wetenschappelijke denken. Het begrip *civil society* kende ik vanuit een algemene intellectuele belangstelling, maar had ik nog nooit op mijn werk betrokken. Omdat ik bij de RMO met allerlei projecten bezig was, ontstond die verbinding eigenlijk van zelf. Als centrale gedachte werd de democratische driehoek van Zijdeveld gebruikt: staat, markt en burgers. De analyse was dat de macht van de staat en de markt zo groot geworden was dat de burger zo'n beetje naar de achtergrond verdwenen was. Ik ben toen de vraag ‘Waar zijn de burgers gebleven?’ gaan betrekken op onze pedagogische thema's: hoe zit dat eigenlijk in het geval van de opvoeding? Op het gebied van de opvoeding doen mensen steeds meer een beroep op professionals, als ze niet meer het gevoel hebben dat ze op allerlei terreinen aan de touwtjes trekken – dat heb ik bij de RMO leren inzien. Als je de professionalisering en medicalisering terug wil dringen, moet je dus terug naar de sociale netwerken. Het mooie was dat de RMO een podium bood om vragen die je als wetenschapper stelt ook daadwerkelijk in beleid te kunnen vertalen. Daar horen soms ook nieuwe taal en nieuwe concepten bij. In het begrip *pedagogische civil society* kwamen wat mij betreft heel veel zaken bij elkaar. Het kwam erop neer dat het versterken van burgerschap en participatie een bijdrage kon leveren aan het terugdringen van medicalisering en professionalisering. Dat was de

gedachtegang. Het werd een serie van RMO-adviezen, die ik natuurlijk samen met anderen heb gemaakt. Ik herinner me de momenten ook nog wel. Neem *Investeren rondom kinderen*. Je publiceert een rapport en je bent gewend dat een aantal mensen daar iets over zegt. Maar in dit geval werd er in het nieuws heel veel aandacht aan besteed. Dit kwam ook omdat de eerste rapporten verschenen ten tijde van het ministerschap van Rouvoet, die door Steven van Eijck was opgezet met de Centra voor Jeugd en Gezin. Ik zal niet zeggen dat Rouvoet die centra maar niets vond, maar hij vond het idee leeg. En toen kwamen wij met onze rapporten, die qua uitgangspunten prima pasten bij die van de ChristenUnie. Ze pasten overigens ook heel goed in een sociaal-democratische of liberale visie, maar Rouvoet kwam met geld over de brug om de ideeën in projecten uit te werken. Daarna kwam de transitie in de Jeugdzorg – de operatie waarbij de verantwoordelijkheid voor de Jeugdzorg volledig bij de gemeenten komt te liggen – en toen gebeurde er iets vergelijkbaars. Het advies *Bevrijdend kader voor de Jeugdzorg* is overigens op verzoek van de minister gemaakt. Hij zocht een inhoudelijk handvat voor de transitie. Bezuiniging was niet de aanleiding voor de transitie. Het ging in de eerste plaats om de explosief groeiende vraag naar en aanmeldingen voor zorg, medicalisering, verkokering, enzovoort. Bevrijdende kaders boden voor de kwesties een inhoudelijk perspectief.

Maar nu is het volgens mij toch oppassen geblazen. Is de kans hier toch niet erg groot dat je eenvoudigweg misbruikt wordt? Als je bijvoorbeeld ziet hoe staatssecretaris Van Rijn probeert om de zorgkosten in de hand te houden. Begin jaren zestig werd de plicht van kinderen om hun ouders te onderhouden uit de wet geschrapt omdat elke 65-jarige inmiddels AOW genoot. Nu gaat er straks tijdens keukentafelgesprekken op ons ingesproken worden om die plicht weer op ons te nemen. Laat je je niet gebruiken om bezuinigingsbeleid mogelijk te maken?

Dit is een heel belangrijk onderwerp. Tal van collega-wetenschappers zijn op die manier door Den Haag misbruikt en er bijna aan onderdoor gegaan. Je moet je dus een goede voorstelling maken van hoe zo iets gaat. Wat ik in mijn weten-

schappelijke werk en bij de RMO heb opgeschreven, heeft eigenlijk vrij weinig met politiek te maken. Dit is allemaal door idealen en door inzichten gedreven en daar ga je dus mee aan de slag. De periode Rouvoet was helemaal geen bezuinigingsperiode, in zijn tijd werd er juist enorm geïnvesteerd. In die periode werd me wel voorgehouden dat ik me voor een politiek karretje liet spannen. Als je je in het openbaar beweegt, dan wordt je nu eenmaal door alles en iedereen gebruikt, dat is per definitie zo. Nu is het zelfs zo, dat onze ideeën letterlijk in de teksten van beleidsnota's terugkomen. Dus wat de rector zei over mijn invloed op het beleid was correct, want mijn teksten staan bij wijze van spreken gewoon in de regeringsverklaring. Daar zitten twee politieke betekenissen achter. Ik heb staatssecretaris Van Rijn er ook een keer over gesproken en die vindt het heel mooie ideeën, maar ze komen hem natuurlijk ook heel goed uit. De hele manoeuvre die deze regering maakt, is koersen op de eigen kracht

“Ik protesteer altijd tegen het begrip ‘eigen kracht’”

van de burgers. Dit past dus precies in die filosofie. Je ziet het ook in Engeland. De ideeën van Philip Blond, die ergens het midden houden tussen progressief en conservatief, zijn door David Cameron zonder enige terughoudendheid gebruikt om het hele welzijnswerk af te breken. Als ik zeg dat mensen hun eigen netwerken meer kunnen aanspreken, zeg ik dat vanzelfsprekend vanuit een emancipatorisch en participatief standpunt. Ik zie echter ook wel dat dat verkeerd gebruikt kan worden en dat mensen die – wat er nog van de verzorgingstaat over is alsnog willen afbreken – zelfs kunnen roepen: De Winter zegt het ook. De vraag is dan natuurlijk: moet je het dan niet zeggen? Wat doe je als je weet dat je het risico loopt dat jouw ideeën misbruikt worden om de jeugdzorg zo'n beetje te ontmantelen. Ik zie het juist als onze taak als wetenschappers om een consistent en goed onderbouwd verhaal te vertellen, dat de hijgerigheid van de politieke waan van de dag kan doorstaan. Als mijn ideeën worden gebruikt om ergens goede zorg voor kinderen af te breken, zal ik me echt wel laten horen. Daar kun je me aan houden. Toch is het niet gemakkelijk om er de vinger op te leggen. Er zijn nu heel veel gemeenten, zoals Amsterdam en Utrecht, die in de voorbereiding op de transitie van de Jeugdzorg onze ideeën als uitgangspunt nemen. Zo hebben wij gepleit voor een sterke eerste lijn in de pedagogische zorg, voor een soort pedagogische huisarts, die dus ook deskundig kan doorverwijzen. Dat hebben ze in Amsterdam en Utrecht overgenomen. Natuurlijk hebben we van die pedagogische huisarts gezegd, dat dat een heel goed opgeleide generalist moet zijn, die als het nodig is met gezag tegen ouders kan zeggen dat hun kind geen ADHD heeft bijvoorbeeld. Vorige week hadden we bij het Nederlands Jeugdinstituut een debat over de generalist, de NVO was erbij. Iemand zei toen: 'In Amsterdam gaan ze het echt doen, wijkteams met 450 fte gezinscoaches.' 450 fte hoogopgeleide specialisten, dat is gewoonweg onbetaalbaar, maar toch valt of staat het ermee. Want als je, met alle respect voor

het mbo, een mbo-er op zo'n post zet, vind je mij op je weg.

Misschien moet je ook teruggaan naar de historische analyse die aan de basis van je hele verhaal gelegen heeft, naar de gaten die in de pedagogische infrastructuur zijn ontstaan. De vraag wie die gaten moet en kan vullen, de overheid of de mensen zelf, moet natuurlijk wel serieus gesteld worden.

Als mensen met een te platte vertaling aankomen en zomaar roepen dat mensen het zelf moeten doen, protesteer ik. Ik protesteer ook altijd tegen het begrip 'eigen kracht'. Bij die eigen krachtconferenties bijvoorbeeld gaat het in het algemeen om kwetsbare gezinnen, die er dus op de een of andere manier niet in slagen om hun sociale netwerk te mobiliseren. Het label 'eigen kracht' plakken op plekken waar het niet te vinden is, is natuurlijk mensen op een dwaalspoor brengen. Ik zou dan liever spreken over een 'samen sterkconferentie' – dat is helaas ook niet zo'n mooi woord – waar hulpverleners echt steun verlenen in de opbouw van zo'n netwerk. Anders probeer je het probleem met het probleem te bestrijden. Dat sluit aan bij het verhaal van Philip Blond. Mensen kunnen zichzelf lang niet altijd aan hun haren uit het moeras trekken. Voor de opbouw van een gemeenschap heb je *community organizers* nodig.

Ik heb altijd gevonden dat in het nadenken over het opvoedingsdoel de stap naar burgerschap ook een beperkende stap is geweest. Het lijkt niet meer te gaan om de hele persoon, maar alleen maar om zijn functioneren in het democratisch verband.

Als we het erover eens kunnen worden dat het de pedagogiek was die de sociale dimensie uit het oog verloren was, wil ik je daarin wel gelijk geven. Nu burgerschap als thema is ingedaald – het heeft bijvoorbeeld een officiële plek in het onderwijs gekregen – kom ik natuurlijk tot de ontdekking

dat je ook weer een belangrijk deel van de opvoeding vergeet. Ik werd het me wel heel erg bewust toen ik een aantal jaren geleden met Marion van San en Stijn Sieckelinck aan het thema radicalisering begon te werken. Uit alle verhalen van de geradicaliseerde jongeren die we spraken, kwam tot uitdrukking dat zij hun verhaal nergens kwijt konden. Het leek erop dat als de verhalen tegen het zere been van de volwassenen schopten, die volwassenen zich er domweg voor afsloten. Het werd als gevaarlijk ervaren en door er niet over te praten, dacht men het buiten de wereld te houden. Maar het waren wel de verhalen van de jongeren, die gingen over de ideeën waaraan ze hun identiteit ophingen. Maar Stijn had er in zijn proefschrift al op gewezen dat het spreken over zulke zaken nu juist een onderdeel van burgerschapsvorming zou moeten uitmaken. Dus als wij jongeren ontmoedigen, omdat we te bang zijn om met hen over hun idealen te praten en daarmee over de vraag hoe ze zijn en hoe ze zich tot anderen in de samenleving verhouden, dan sluit je een belangrijke mogelijkheid voor identiteitsvorming af. Dus je zou met recht kunnen zeggen dat de aandacht voor burgerschapsvorming, die ik overigens heel erg noodzakelijk vond – de aandacht voor gesprekken met kinderen over hun persoonlijke idealen en identiteit weer wat naar de achtergrond heeft geduwd. Behalve natuurlijk in christelijke of islamitische scholen, waar je de identiteit met de paplepel ingegoten krijgt, maar waar dan ook weer vaak de ruimte voor het echte dwarse verhaal ontbreekt.

Het mooie is natuurlijk dat jij het niet bij het beschouwen hebt gelaten, maar dat je projecten burgerschapsvorming hebt opgezet, bijvoorbeeld in het kader van de Vreedzame School. Ik heb je al eens eerder voorgehouden dat ik me goed kon voorstellen dat basisschoolkinderen heel enthousiast en serieus het democratische spel willen meespelen, maar dat ik me afvroeg of ze al dat vreedzame overleg als ze een jaar of achttien geworden zijn niet tegengegeeten hebben. Wat heeft het onderzoek opgeleverd?

Of ze het dan tegengegeeten hebben, kan ik niet zeggen. Daar hebben we nog geen onderzoek naar kunnen doen. Binnenkort verschijnt het proefschrift van Leo Pauw, hij is eigenlijk de uitvinder

van de Vreedzame School. Het is een meer retrospectieve studie en geen effectstudie in de moderne zin. Meetinstrumenten op dat terrein ontbreken ook nog. Geert ten Dam heeft wel wat ontwikkeld, maar dat is weer niet geschikt voor jonge kinderen. Voor de nulmetingen zijn dus nog geen instrumenten beschikbaar. Pauw moest het dus doen met het bevragen van betrokkenen. Dat neemt overigens niet weg dat het beeld dat daarin oprijst van de Vreedzame School vrij gunstig is. Je kunt niet de conclusie trekken dat het democratisch gehalte van de samenleving in de toekomst er sterk door zal worden verhoogd. Wat wel heel belangrijk is, is dat bijna iedereen die met die scholen te maken heeft van oordeel is dat de sfeer op die scholen veel beter is geworden en de mate van betrokkenheid van kinderen en ouders enorm is toegenomen. Minder agressie en meer gevoel van eigenaarschap: het is ook ónze school, wij zijn medeverantwoordelijk. En of dat uiteindelijk zoden aan de dijk zet in termen van democratisch burgerschap dat weet ik eigenlijk niet. Ik ben er wel tamelijk optimistisch over. Wat dat betreft denk ik in de lijn van Gert Biesta: democratische burgerschapsvorming heeft geen enkele zin als kinderen in hun dagelijks leven geen democratische ervaringen opdoen. Die vreedzame scholen en die vreedzame wijken proberen dat nu een beetje te combineren. De school is een plek geworden waar ze zelf meedoen en zelf een stem hebben, waar je ook mag zeggen wat je niet goed vindt en wat je anders zou willen. Het boeiende is dat veel mensen het beeld hebben dat het op die scholen om kinderen uit een weldenkende bovenlaag gaat, maar dat is absoluut niet waar. Ga gewoon op een democratische school in Overvecht kijken en je ziet Marokkaanse, Somalische, Iraanse en Nederlandse kinderen met elkaar vergaderen over hoe ze het pesten moeten aanpakken. *

PROF.DR. MICHA DE WINTER (1951) is als faculteits-hoogleraar Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken verbonden aan de Universiteit Utrecht. In 2010 verscheen zijn *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding*. Op 29 april 2013 werd hij benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau, onder meer voor zijn wetenschappelijke bijdrage aan het maatschappelijke debat over jeugd en opvoeding.